

УДК 657

Я. Д. Малкіна,
аспірант кафедри обліку в кредитних і бюджетних установах
та економічного аналізу, ДВНЗ "Київський національний економічний
університет імені В. Гетьмана"
ORCID ID: 0000-0002-3307-9398

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.24.72

АНАЛІЗ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ БАНКІВ УКРАЇНИ ТА НАПРЯМИ ЙОГО ОПТИМІЗАЦІЇ

Ya. Malkina,
Postgraduate student of the Department of Credit and Budget Institutions Accounting
and Economic Analysis, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

ANALYSIS OF THE TAX BURDEN OF UKRAINIAN BANKS AND DIRECTIONS OF ITS OPTIMIZATION

У статті вивчено теоретичні положення методики визначення податкового навантаження. Його можна розглядати як прояв реакції на високий рівень податків та зборів, що гальмує розвиток економіки. Водночас збільшення рівня податкового навантаження на банківські установи впливає двояко: прямолінійно, коли банк виступає платником податків, та опосередковано, шляхом зміни кількості податкових процедур, пов'язаних з клієнтами, прискорення розвитку економіки загалом.

У роботі проведено аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми, на які спирається автор, виділено невирішені раніше частини загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Визначено, що подальше дослідження потребує уточнення факторів, які впливають на податкове навантаження. Внесено пропозиції щодо додаткового дослідження складової, пов'язаної з оцінкою неподаткових зобов'язань. Її варто назвати "соціальна складова податкового навантаження".

У роботі проаналізовано міжнародну методику оцінки та присвоєння рейтингу простоти сплати податків, як основної складової податкового навантаження в Україні. За останні п'ять років Україна зміцнила свої позиції рейтингові позиції шляхом зменшення загальної ставки податкового навантаження та спрощення облікових процедур щодо податкових розрахунків.

Загалом оптимізація податкового навантаження на банки України стосується трьох основних напрямів: зміни суми нарахованих податків та зборів, скорочення витрат часу на організацію системи розрахунків та удосконалення методології обліку податкових розрахунків. Їх реалізація можлива на рівні держави та галузі (власне банківського сектору) або у частині внесення змін до внутрішньої політики банку. Увага приділена саме дослідженню останніх.

Було також виставлено, що на вітчизняні банки покладено навантаження, оскільки банк виступає як посередник у процесі сплати податків та зборів своїх клієнтів. Розроблено рекомендації у частині оптимізації рівня податкового навантаження, на основі вітчизняного та закордонного досвіду. Вони стосуються зменшення відповідальності у процесі податкових розрахунків.

The article examines the theoretical provisions of the methods of determining the tax burden. The tax burden can be studied as a reaction to the existence of high level of taxes and fees in economy that slows down its development. Moreover, increasing the level of the tax burden has a twofold effect on banking institutions: direct, when the bank acts as a taxpayer, and indirect, by changing the number of customer-related tax procedures and economic development acceleration in general.

The paper provides the analysis of research studies and publications that include the solution to this problem on which the author relies; the formerly unsolved aspects of the problem are emphasized. It is established that further research needs to clarify the factors that affect the tax burden. Suggestions for further improvements of the tax burden analysis related to the assessment of non-tax liabilities are put forward. It should be called "the social component of the tax burden".

The paper analyzes the international methodology of assessment and assigning the ease of paying taxes index as the main component of the tax burden in Ukraine. Over the past five years, Ukraine has strengthened its position by reducing the overall tax burden and simplifying accounting procedures for tax calculations.

In general, the tax burden optimization on Ukrainian banks concerns three main areas: changing the amount of charged taxes and fees, reducing the time spent on the organization of the settlement system, and improving the

methodology of accounting for tax settlements. It can be implemented at the level of the state and the sector (actually the banking sector) or in terms of making changes to the internal policy of the bank. The focus is on the studying of the latter.

It has been identified that domestic banks are burdened, as the bank acts as an intermediary in the process of paying taxes and fees to its customers. Recommendations have been set up in terms of optimizing the level of tax burden, based on domestic and foreign experience. They concern the reduction of liability in the process of tax calculations.

Ключові слова: податкове навантаження, банки України, напрями оптимізації, складність сплати податків.

Key words: tax burden, banks of Ukraine, directions of optimization, complexity of tax payment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ефективне функціонування банківської системи України — якісний індикатор належного рівня податкового навантаження в країні. Сукупність усіх регламентованих законодавством податкових платежів загалом становлять податкове навантаження банків. Актуальними залишається питання розробки якісної системи адміністрування податкових розрахунків, як доповнення до організації обліку операцій з оподаткування, яке призначене забезпечити мінімально можливий рівень податкового навантаження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ

Суттєвий вклад у дослідження оподаткування підприємств внесли вітчизняні науковці. Зокрема це стосується праць І. Лохвицької, О.В. Ковалова, Н. Троц, Я. Дропа, І. Чабан, І. Цимбалюк, А.М. Соколовська, О.В. Коновалова, А.Н. Сергєєва, Ю.М. Кушнірчук, В.Ф.Савченко. Ґрунтовно досліджено вплив на результати діяльності платників запровадження податкових вимог, введено поняття ефективності податкової політики, описано його складові.

Запровадження поняття "податкове навантаження", "податковий тиск" у вітчизняну практику оподаткування пов'язано із результатами багатьох зарубіжних досліджень науковців. Серед найбільш відомих — роботи С. Фишера, Р. Дорнбуша, Ш. Бланкарта. Аспекти надлишкового податкового тиску розглядаються у працях А. Гарберга, П. Самуельсона, Дж. Стіґліца, А. Соколова.

Активно також вивчалися питання оподаткування та оцінки рівня податкового навантаження у розрізі окремих структур, що узагальнено дослідженнями І.О. Селіверстова, Т.В. Скупова, Т. Богославець, Н. Ткачук, А.П. Ткачик, у тому числі стосовно банківсь-

ких установ (І.Я. Чугунов, Н.І. Версаль, Н.Г. Євченко, О.С. Лемішовська, В.В. Лашак, В.І. Островецький, В. Папава, О.Г. Сербина, А.М. Соколовська).

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є з'ясування теоретичних аспектів визначення податкового навантаження банків, обумовлення його рівня в Україні у порівнянні з іншими країнами, а також у вивченні існуючих напрямів оптимізації податкового навантаження банків України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Податкове навантаження належить до фінансово-бюджетних показників і залежить від обсягу фінансових надходжень до бюджетів різних рівнів та темпами економічного зростання. Нерідко податкове навантаження ототожнюється з терміном "податковий тягар" і трактується як рівень економічних обмежень платника податку [2]. Н. Троц пропонує розрізняти "податкове навантаження" та "загальний рівень оподаткування", хоча у зарубіжній практиці вони якщо не ототожнюються, то доповнюють один одного [3]. Важливо визначитись із методами міжнародної оцінки та питаннями непрямого впливу податкового навантаження на вітчизняні банки як агенти податкового середовища.

Податкові зобов'язання є лише складовими податкового навантаження банку, оскільки до останніх також відносять сплату зборів та інших платежів до бюджету. Залишається неогрунтованими питання складу платежів, які слід враховувати до податкового навантаження. Т.І Єфименко запропоновано розрахунки за мито додати до складових податкового навантаження [1]. Фактично, рекомендовано врахувати неподаткові платежі, як то соціальні збори, в системі оцінки податкового навантаження, виокремити їх. Внески та збори — важливі, вони відіграють значну роль у процесі ве-

дення бізнесу в країні. Проте їх ніяк не можна назвати "податковими". Тому з метою удосконалення термінів, що використовуються під час аналізу податкового навантаження запропоновано використовувати словосполучення "соціальна складова податкового навантаження".

Податкове навантаження на банки України є результатом податкової політики на всіх рівнях її прояву. Оскільки банківська система держави залежить від рівня оподаткування клієнтів —

користувачів банківськими послугами, при розгляді податкової політики важливо також оцінити стан соціально-економічного розвитку країни. Н.Г. Євченко [4] пояснює "податкове навантаження банку" як вартісний вираз усієї сукупності податків, зборів та інших обов'язкових платежів, які повинен сплатити банк. Таким чином, враховуючи опосередкований вплив соціально-економічного середовища на рівень діяльності банківської системи, податкове навантаження банків України слід трактувати як фінансовий показник бюджетної політики, у вигляді податків, зборів та інших платежів, який водночас певною мірою стримує ділову активність як безпосередньо банківських установ, так і користувачів банківськими послугами.

Прийняття управлінських рішень у процесі діяльності банківських установ прямо залежить від податкового навантаження в країні. Оптимальний загальнодержавний його рівень визначається відповідно до ставок оподаткування, які мають забезпечити покриття державних витрат та формування ефективних умов розвитку економіки. Певна річ, підвищення ставок податку призведе до зростання податкових надходжень до бюджету. Водночас це зростання може негативно вплинути на результати діяльності, закриття тих суб'єктів господарювання, які не витримали тиску високих ставок оподаткування, та активізацію тіньового сектору. Загалом такі ситуації описуються як Лаффера ефект, а графічне її зображення заведено вважати кривою Лаффера [5]. Це — перший індикатор, показник ефективності оподаткування. Основа ідея його побудови полягає у тому, що за нульовою та стопроцентною ставками усередненого сукупного податку податкові надходження до бюджету дорівнюють нулю (мінімальні), а на деякій точці Лаффера

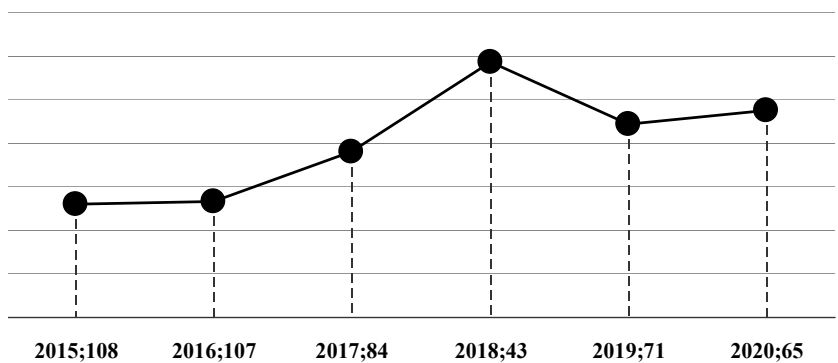

Рис. 1. Динаміка зміни рейтингу складності сплати податків України за період 2015–2020 років

Джерело: побудовано автором, за даними [6].

ці надходження досягнуть свого максимального значення, що буде оптимальним рівнем податкового навантаження або тиску.

Відомим також є показник "tax incidence" (в перекладі "дія податків"). Він показує зміну в економічному добробуті суспільства через оподаткування. Показник загалом універсальний та застосовується для розрахунку податків як на макроекономічному, так і на мікроекономічному рівні, зокрема й для оцінки результатів діяльності банківських установ. Показник визначає величину податкового тягаря та низку додаткових ефектів, пов'язаних із податковою системою. Дослідження "tax incidence", кривої Лаффера розширює аналіз податкового навантаження за межі порівняння лише номінальних податкових ставок (метод "statutory tax rate") різних країн. Оцінка методом "overall tax score" допомагає визначити загальну дію податків. Вітчизняні дослідники (Лоханова Н., Троць Н., Богатирьова Є.М.) не раз зверталися до рейтингів щодо умов ведення бізнесу "Doing Business", що передбачає експертну оцінку "Paying Taxes" [6]. Динаміку зміни рейтингових оцінок наведено на рисунку 1 (дані на рисунку представлено у наступній послідовності: рік, значення показника).

У 2020 році Україні присвоєно 65 позицію у рейтингу щодо складності сплати податків зпоміж 190, що дозволяє об'єктивно оцінити місце якісного рівня оподаткування у розрізі інших країн світу, отримати орієнтири, обґрунтувати шляхи вдосконалення. Найвищий показник було зафіксовано у 2018 році на рівні 43 місце рейтингу. Розглянемо систему факторів, що впливають на результати рейтингу. Дослідження податкового навантаження представлені Світовим банком спільно з компанією Price Waterhouse Coopers¹ проводяться у розрізі таких складових:

¹ Методологію розрахунку представлено на офіційному сайті "Doing business. Джерело: "http://www.doingbusiness.org/Methodology/Paying-Taxes"

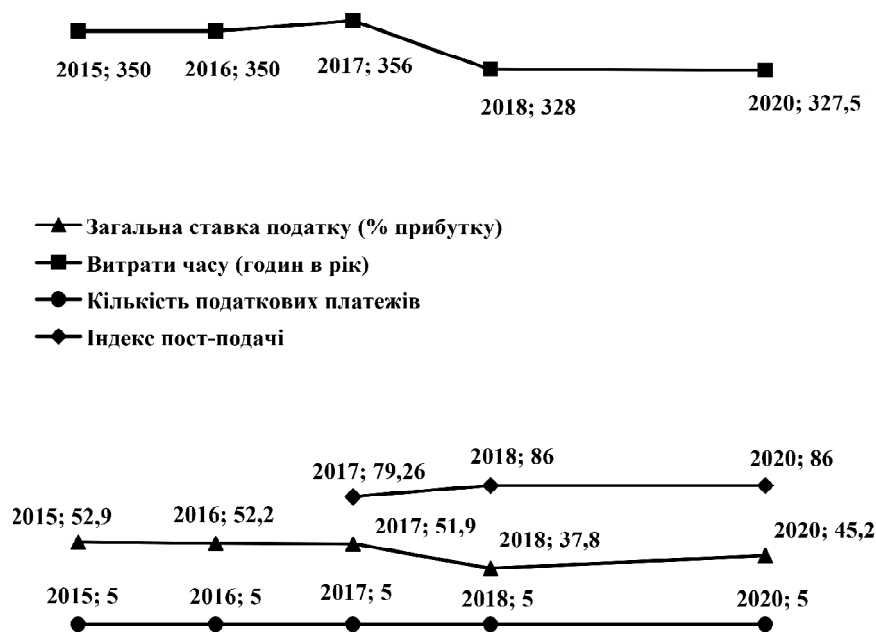

Рис. 2. Динаміка зміни структурних складових рейтингової оцінки простоти сплати податків України

Джерело: побудовано автором, за даними [6].

1) загальна ставка податку, що розраховується у відсотках до прибутку;

2) витрати часу, необхідні для проведення податкових розрахунків;

3) кількість податкових платежів за рік (середнє значення);

4) індекс пост-подачі або індекс "після подання", призначенням якого є оцінити легкість повернення податкового кредиту (зокрема з податку на додану вартість) та виправлення даних у Декларації на прибуток установ [6].

Динаміка рейтингових оцінок України у розрізі структурних складових у період з 2015 по 2020 роки представлено на рисунку 2 (дані на рисунку представлено у наступній послідовності: рік, значення показника).

На рисунку 2 ілюстровано, що позитивних зрушень у період з 2015 по 2020 рік було досягнуто у частині: 1) зменшення часу на ведення обліку на 6,43% за останні 5 років; 2) зменшення загальної ставки оподаткування з 52,9% до 45,2%, а отже, майже на 15%. Кількість платежів залишилась без змін і є незначною у порівнянні з іншими країнами: 8 платежів в Естонії, Чехії та Словачії, а в Румунії, згідно з даними експортної оцінки "Paying Taxes 2020", нараховано взагалі 14.

Четверту складову, індекс пост-подачі, було введено у 2017 році. У 2020 році він становить 86 балів із 100 можливих. Цікаво, що за результатами індексу, Україна отримала кращі показники ніж у Польщі (76,4), Угорщині (63,9), Румунії (76,8). А ось прикладом для подальшо-

го розвитку індексу можуть слугувати такі країни Балтики, як Литва (97,5), Латвія (98,1) та Естонія (99,4).

На основі аналізу зрозуміло, що протягом останніх років позиції України на міжнародній арені дещо підвищилися, що пояснюється простою бізнесу та оподаткування. Це, зокрема, стосується запровадження європейської інтеграції України та відкриття системи рахунків ІВАН. Проте у порівнянні зі США чи Китаєм податкову політику України логічно оцінити як таку, що частково перешкоджає провадженню бізнесу в державі. Недостатній рівень розвитку банківської системи пояснюється недоступністю сервісів щодо купівлі акцій та облігацій на світових фондових ринках у реальному часі, використання системи розрахунків PayPal, також існує складність у використанні та обміні електронних валют.

Вивчення податкового навантаження банків України логічно вважати галузевим рівнем дослідження або секторальним. Національний банк України, як головний банк банків, в податковій системі виступає: 1) платником податків, зборів та інших обов'язкових платежів до бюджетів країни як і інші банки України; 2) представницьким органом, що взаємодіє з фінансовими та податковими органами, опрацьовує ефективні інструменти та методи розрахунку податкових обов'язків, надає рекомендації щодо їх обліку та термінів сплати, контролює діяльність банків України, здійснює аналіз і прогнозування економічної ситуації в країні на макрорівні, розраховує податкове навантаження з метою підтримання належного рівня розвитку банківського сектору.

Дослідження проблемних питань за результатами аналізу розрахунків за податковими зобов'язаннями дозволяє визначити потенціал розвитку та сформувати напрями пошуку подальшого вдосконалення банківських розрахунків та зменшення податкового навантаження на банківські установи загалом. Проблеми, що виникають у процесі банківських розрахунків за податковими зобов'язаннями потребують заходів із вдосконалення організації обліку банку. Потенційними напрямками для удосконалення податкового навантаження,

зокрема, є такі:

1 — низькі технічні потужності;

2 — недосконалість розробок програмного забезпечення та АБС;

3 — недостатня кваліфікація працівників;

4 — тривалий час виконання розрахунків;

5 — законодавчі обмеження діапазону діяльності банківських установ.

Зниження рівня оподаткування банківської діяльності можливе у розрізі трьох рівнів впливу: зниження податкового тиску з боку держави на етапі встановлення та розрахунку обсягу податків, зборів та інших податкових платежів, що підлягають сплаті банками; спрощення процедури їх обліку і контролю; роз'яснення методів розрахунку, інформування щодо використання можливих пільг та інших варіантів зниження встановленого рівня оподаткування. Характеристику напрямів оптимізації податкового навантаження банківських установ України представлено в таблиці 1 у розрізі наведених складових.

Організація розрахунків з бюджетами в Україні передбачає використання податкових пільг, можливість розстрочення або відстрочення сплати грошових зобов'язань та податкового боргу, про що йдеться у ст. 100 ПКУ. У зарубіжних країнах використовується практика передавання податкової заборгованості з метою зменшення податкового навантаження, зокрема з огляду на пропорційну систему оподаткування. Загальна ставка податку на прибуток залежить від результатів діяльності, зростає пропорційно до бази розрахунку податку. У такому разі "дроблення бізнесу" спрямовується на мінімізацію вартісного виміру податкового навантаження за рахунок групи компаній, між якими розподіляється сукупний результат. Економія

Таблиця 1. Напрями оптимізації існуючого податкового навантаження банківських установ України

Напрями оптимізації	Рівні оптимізації		
	Державний рівень	Галузевий рівень	Внутрішня політика банку
1. Зниження податкового обтяження	Зміна ставок банківськими установами в частині податкових зобов'язань спрямованих на надання пільг	Розробка рекомендацій для банків щодо формування «пільгового поля». Розробка рекомендацій, пропозицій, програм уряду зниження податкового тиску та спрощення податкових процедур банків як податкових агентів	Використання пільг для виконавців довгострокових договорів (контрактів), зокрема, зі сплати податку на прибуток та податку на додану вартість; купівля державних облігацій. Використання технологічних парків при розрахунках за експортно-імпортними операціями, які звільнені від сплати мита при ввезенні в Україну нового устаткування, обладнання та комплектуючих, а також матеріалів, які не виробляються в Україні
2. Спрощення системи податкових розрахунків	Удосконалення процедур розрахунку шляхом надання листів-роз'яснень ДПСУ, додатків з прикладами. Становлення інституту медіації у податкових правовідносинах	Удосконалення процедур розрахунку через розробку інструкцій та роз'яснень НБУ щодо обліку та аналізу. Налагодженої систем взаємодії банківських установ з податковими органами, організація податкових консультацій	Відтермінування сплати податків і ефективне використання тимчасово вивільнених коштів з метою отримання прибутку. Передача податкових зобов'язань іншим особам - платникам податків, зменшення податкових зобов'язань. Наразі передача податкових зобов'язань третім особам заборонена (мова йде про дроблення бізнесу)
3. Удосконалення методології бухгалтерського обліку податкових розрахунків	Оновлення механізму податкових кредитів	Надання рекомендацій комерційним банкам щодо ведення розрахунків за податковими зобов'язаннями. Фінансова допомога або кредитування проєктів комерційних банків України, що пов'язані з автоматизацією взаєморозрахунків з податковими органами	Впровадження належного рівня програмного забезпечення для оптимізації податкових розрахунків. Використання інвестиційних фондів, що спрямовані на зниження суми податкових зобов'язань установи. Інвестиції в цінні папери та інші фінансові інструменти. Належна оцінка податкових ризиків, якісний аналіз та планування податкового навантаження майбутніх періодів

Джерело: розроблено автором.

шляхом зменшення податкових зобов'язань за податком на прибуток має переважувати над витратами трудомісткості ведення обліку розрахунків за податковими розрахунками та іншими представницькими витратами.

Фінансовий результат платника зростає в сумі штрафних санкцій, наявних при погашенні податкового боргу, проте такі санкції не застосовуються за умови розстрочення нарахованих податків. Побудована модель фінансових результатів платників податків у разі вкладення вивільнених коштів на банківський депозит засвідчує позитивний фінансовий результат установи, що отримала відстрочення податко-

вих зобов'язань [8]. Відстрочені зобов'язання перед бюджетом регулюється по-різному. За наявності сумнівів щодо відстрочення та несплати податкових зобов'язань у США та Канаді, здійснюється примусове стягання податкової заборгованості зняттям коштів з фізичних рахунків відповідальних осіб за сплату податкових зобов'язань [9, с. 167]. Наразі запровадження такої системи у Європі неможливе через низку факторів, зокрема ліберальних принципів та прав громадян.

Широкого поширення у практиці інвестиційних та інших банків набуло використання фінансових інструментів та інвестиційних фондів для цілей вдосконалення порядку розрахунків за податковими зобов'язаннями банку. Це дозволяє: по-перше, зменшити суму бази оподаткування та перенести термін оплати банківських розрахунків податку на прибуток, податку на додану вартість та інших податків; по-друге, удосконалити механізми перевірки сплати та розрахунків податкових зобов'язань клієнтів банку, власне платників, (пов'язане з програмуванням та автоматизованими перевітками), спростити систему обліку, аналізу результатів оподаткування безпосередньо фінансової установи. Серед варіантів інвестування, які дозволяють мінімізувати загальне податкове навантаження на банк доцільним може бути використання венчурних капіталів та проектне фінансування.

Певна річ, оптимізацію на державному та галузевому рівнях банкам України, слід сприймати однозначно. Водночас внутрішня політика банку, опис методик обліку, розробка сучасного АБС та якісна його робота має вдосконалюватися безпосередньо банківськими установами. Побудова ефективної системи податкового менеджменту забезпечить обґрунтованість управлінських рішень, спрямованих на формування і підвищення ефективності фінансового потенціалу банку, регулювання його взаємовідносин із державою в процесі перерозподілу доходів і наповнення державного бюджету. Цілі податкового менеджменту не зводяться до абсолютної мінімізації податкових платежів, а передбачають обрання найбільш ефективного варіанту їх сплати в процесі запровадження альтернативних напрямів ведення фінансово-кредитної та господарської діяльності.

Варто запровадити четвертий напрям оптимізації податкового навантаження на банківські установи, який орієнтований на спрощен-

ня розрахункових процедур власне банківських установ. На прикладі практики, що існує в республіці Франція, запропоновано податкові зобов'язання перед бюджетом стягувати виключно методом автоматичного списання [10]. У Франції така операція прямого списання коштів з рахунку називається оплатою по Мандату (прямий переклад з французької "Mandat"). Платник податків лише має забезпечити наявність коштів у сумі податкового зобов'язання на поточному рахунку банку (рахунок, де зареєстровано Мандат) у десятиденний строк після подання податкової звітності. Податкові зобов'язання списується без втручання платника податковими органами самостійно.

У процесі впровадження системи прямого списання податкових зобов'язань, вітчизняні банки, зможуть значно зменшитися ризик невчасної сплати, як платники податків, та будуть звільнені від додаткової податкової відповідальності у процесі розрахунків за податковими зобов'язаннями клієнтів банку [11].

ВИСНОВКИ

Дослідження величини податкових розрахунків, витрати часу на ведення бухгалтерського обліку податкових розрахунків, кількість податкових платежів за рік допомагає сформулювати повноцінну оцінку податкового навантаження банків України для цілей його оптимізації. Виокремлено такі основні напрями оптимізації податкового навантаження банківських установ України:

- налагодження системи взаємодії банківських установ з податковими органами, податковій консультації;
- зміна ставок, зниження податкового навантаження та надання пільг банківським установам у частині оподаткування;
- удосконалення процедури повернення із бюджету податкового кредиту;
- своєчасне впровадження програмного забезпечення належного рівня для оптимізації податкових розрахунків.

Визначено, що сучасні процеси оптимізації податкового навантаження здебільшого орієнтовано на скорочення платниками часу на ведення бухгалтерського обліку і формування звітності. З цією метою запропоновано впровадити систему прямого стягнення податкових зобов'язань з поточних рахунків платників податків, як це застосовується в країнах ЄС.

Література:

1. Динаміка податкового навантаження в Україні в контексті реалізації податкової реформи / за ред. Т.І. Єфименко, А.М. Соколовської. — К.: ДНУ "Академія фінансового управління", 2013. — 494 с.
2. Дропа Я. Податкове навантаження та його вплив на економіку України / Я. Дропа, І. Чабан // Формування ринкової економіки в Україні. — 2009. — Вип. 19. — С. 213—218.
3. Троць Н.М. Фінансові інвестиційні ресурси та їх податкове стимулювання / Н.М. Троць // Формування ринкових відносин в Україні. — 2012. — № 11. — С. 86—91.
4. Євченко Н.Г. Податкове навантаження як показник ефективності оподаткування банківської системи / Н.Г. Євченко // Збірник наукових праць Соціально-економічних досліджень в перехідний період. Ринкові перетворення в Україні в умовах світових інтеграційних процесів: зб. наук. праць / НАН України, Інститут регіональних досліджень; ред. акад. НАН України М.І. Долішній. — Львів, 2005. — Вип. 6 (LVI). — С. 409—414.
5. Папава В. Лафферів ефект у посткомуністичній економіці // Економіка України, 2003. — №9. — С. 51—59.
6. Paying Taxes // The Doing Business (проект Світового банку): веб сайт. URL: <http://www.doingbusiness.org>. (дата звернення: 23.11.2020).
7. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI, зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://kodeksy.com.ua/podatkovij_kodeks_ukraini/statja-30.htm (дата звернення: 02.09.2020).
8. Валігура В.А. Фіскальні технології управління податковим боргом у контексті його оптимізації / В.А. Валігура, Н.М. Михальчук // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Сер.: Економіка. — 2011. — Вип. 16. — С. 12—21.
9. Трубіна М.В. Списання безнадійного податкового боргу: зарубіжний досвід / М.В. Трубіна // Протидія мінімізації сплати податків: світовий досвід та практика України: збірник матеріалів II науково-практичного круглого столу. — Ірпінь: НДІ фіскальної політики, 2019. — С. 187.
10. Waserman F. Les finances publiques France: Decouverte de la vie publique. Edition 9. 2018. p. 230.
11. Laval D. Les Francais et le paiement des factures // Rapport Payboost. URL: <https://www.payboost.com/a-propos/blog/articles/les-francais-et-le-paiement-des-factures-41-43.html> (дата звернення: 02.09.2020).

References:

1. Yefymenko, T.I. and Sokolovs'ka, A.M. (2013), *Dynamika podatkovoho navantazhennia v Ukraini v konteksti realizatsii podatkovoi reformy* [Dynamics of the tax burden in Ukraine in the context of tax reform], Akademiia finansovoho upravlinnia, Kyiv, Ukraine.
 2. Dropa, Ya. and Chaban, I. (2009), "Tax burden and its impact on the economy of Ukraine", *Formuvannia rynkovoї ekonomiky v Ukraini*, vol. 19, pp. 213—218.
 3. Trots, N.M. (2012), "Financial investment resources and their tax incentives", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, vol. 11, pp. 86—91.
 4. Yevchenko, N.H. (2005), "Tax burden as an indicator of the efficiency of taxation of the banking system", *Sotsial'no-ekonomichni doslidzhennia v perekhidnyj period. Rynkovi peretvorenennia v Ukraini v umovakh svitovykh intehratsijnykh protsesiv*, vol. 6, pp. 409—414.
 5. Papava, V. (2003), "The Laffer effect in the post-communist economy". *Ekonomika Ukrainy*, vol. 9, pp. 51—59.
 6. The official side of the Doing Business: project by The World bank (2015—2020), "Data: Paying Taxes", available at: <http://www.doingbusiness.org> (Accessed 23 November 2020).
 7. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed 02 September 2020).
 8. Valihura, V. A. and Mykhal'chuk, N.M. (2011), "Fiscal technologies of tax debt management in the context of its optimization", *Naukovi zapysky [Natsional'noho universytetu "Ostroz'ka akademiia"]*, vol. 16, pp. 12—21.
 9. Trubina, M.V. (2019), "Write-off of bad tax debt: foreign experience", *Protydiia minimizatsii splaty podatkiv: svitovij dosvid ta praktyka Ukrainy: zbirnyk materialiv II naukovo-praktychnoho kruhloho stol* [Conference Proceedings of the VII scientific-practical round table], NDI fiskal'noi polityky, Irpin, Ukraine, p. 187.
 10. Waserman, F. (2018), *Public finances [Les finances publiques]*, 9nd ed, Decouvert de la vie publique, France.
 11. Laval, D. (2017), "Les Francais et le paiement des factures", *Rapport Payboost*, available at: <https://www.payboost.com/a-propos/blog/articles/les-francais-et-le-paiement-des-factures-41-43.html> (Accessed 02 September 2020).
- Стаття надійшла до редакції 09.12.2020 р.*